

ÇOCUK VE OYUNCAK

Colet BORDAT

Öynamasını bilmeyen bir çocuk, «bu küçük ihtiyar», hiçbir zaman düşünmesini öğrenmeyecek olan bir büyüktür, psikolog Jean Chateau böyle der.

Çingırağını fırlatan, plâstik bloklardan yaptığı bir kuleyi deviren, bir arabayı iten, ayısını azarlayan bir çocuk için sanki adı ve teşkin edici bir sözmüş gibi «oynuyor» deriz. Acaba bu, şimdiye kadar bir oyuncak alırken neyi seçeceklerini düşünmemiş veya onu verecekleri en uygun anın ne zaman olacağı hakkında kafalarını hiç yormamış olanların biraz olsun huzurunu kaçırmaz mı? Psikologlar ve eğitimciler bize, oynayan çocuğun dünyayı fethetmeğe çıktığını ve bütün şahsiyetini yaratmağa çalıştığını kesinlikle söylemekten çekinmezler.

Bir bebeğin çingırağını yere atması ve yeniden alınıp kendisine verilir verilmez, tekrar fırlatması, gücünü meydana koyması, ilk olarak boşluğu fethetmek üzere uzattığı elin eriştiği mesafenin farkına varması ve aynı sonuçları veren aynı hareketleri tekrar ederek onların ritmini keşfetmesi anlamına gelir.

Üç yaşındaki bir çocuğun kendisini, kaldırabildiği ağır bloklarla veya üst üste güçlülkle yerleştirilebilen kutularla ölçmesi de, kendine ait bir eseri gerçekleştirmiş olmaktan duyduğu bir zevk içinde, bilinmeyen boşluğa (uzaya) karşı kazandığı bir zaferdir. Ana okullarının genel müfettişi bayan Herbinriere-Lebert bunu «sertliği ve ağırlığı ile karşısına çıkan maddeye ve hatta yeniden giriştiği her teşebbüste kendi vücuduna karşı kazandığı zaferdir», şeklinde ifade eder.

İki yaşından beş yaşına kadar çocukların içlerindeki fazla enerjiyi dışarı çıkarmağa ve devamlı bir hareket içinde yaşamağa büyük bir ihtiyaçları vardır. Uzaklara attığı topa, sürdüğü kamyonla, doldurduğu ve ittiği el arabası ile, içine binebildiği ve yürüttüğü koca otomobili ile; kol ve bacaklarının gücü ile hareket eden bütün bu oyuncaklarıyla çocuk, kuvvetinin ve becerikliliğinin ölçüsünü ortaya koymaktadır.

Parmaklarıyla birşeyler yapmağı başarır başarmaz, küçük, oyuncak otomobillere bayılır. İlk zamanlarda onları bir arkadaşı ile paylaşmağa pek razı olmazsa da sonradan dalaşma ve eş bulma zevki, onu bir veya iki arkadaşı ile beraber oyun oynamağa yöneltir. Küçük otomobiller büyük gücüllüleriyle sürülürken bir taraftan da ağızlarıyla onların taklitlerini yaparlar. Bu arada en ince ve manalı jestler çabukça meydana çıkar, refleksleri daha da canlanır. Şüphesiz karakterler bir parça birbirile çatışırlar, fakat sosyal ilişkilerin yerleşmesi ne kavgasız, gücüllüsüz, ne de karşılıklı tavizsiz olmaz.

İki yaşına basan bir çocuk eve gelen «ötekini» kötü bir olay gibi karşılar. Annenin görünüşte da-

ha küçük olan bu yeni erkek veya kız kardeşle daha fazla meşgul olması, okulda öğretmenin kendisinden başka birine daha fazla gülerüz göstermesi birer faciâ teşkil eder. Acaba bizim küçük kiskanç, ayısı veya bebeğinin yardımı olmasaydı ne yapardı. İnce bir elin kolayca kavrayabileceği orta büyüklükte, kadifeden yapılmış bir hayvan veya kumaştan yapılmış basit bir bebek çoğukez bu gibi şartlarda en lüks bebeklere tercih olunur. Ana okulunun ilk günlerinde kendisini yapa yalnız, kaybolmuş hisseden çocuğun biricik tesellisi odur. Akşam olunca sarılıp onunla beraberce uyur ve eğer birden bire uyanırsa, ilk yapacağı şey anneninkini andıran o tatlı temasın yerinde olup olmadığına çabukça bakmaktır.

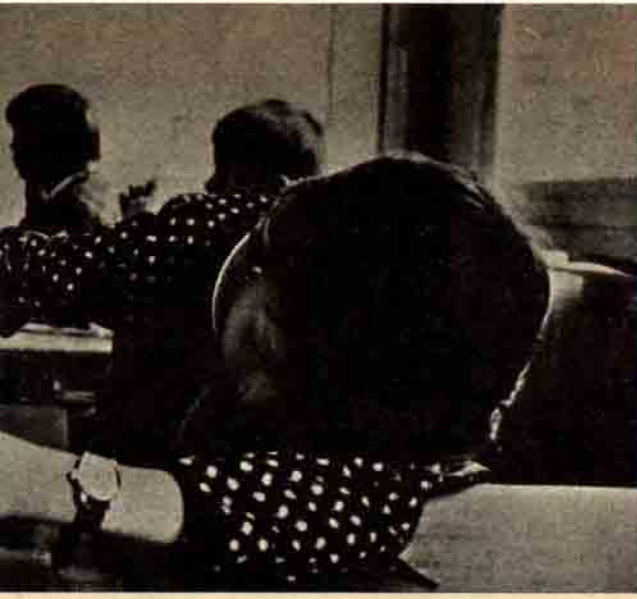
Bir ana okulunda, çocukları daha gelmeden, ana babalarına onların en çok sevdikleri oyuncakların neler olduklarını sorduk. Okula gelir gelmez, hepsi içinde sevdikleri oyuncaklarının bulunduğu kendi yataklarını derhal buldular. Daha ilk geceden itibaren evle olan bu etkili bağlantı en küçüklerin bile tatil kampına çabukça alışmalarını sağladı.

Ayılar ve bebekler aynı zamanda ilk üzüntü ve yoksunluğu karşılar ve küçüklere, fazlasıyla dolu hislerini, bu cansız cisimleri okşamak ve dövmek suretiyle boşaltmalarına müsadde eder. Üç yaşındaki kız kardeşimin, annemi kızdıracak bir yaramazlık yaptıktan sonra öfke ile ayısını dövdüğünü ve sonra bir köşeye attığını çok iyi hatırlıyorum. Annemin arada sırada kızkardeşimi dövdüğü ve babamın da onu o çirkin öfkeli yüzünü saklamak üzere köşesine gönderdiği olurdu. Fakat gene de, kucağındaki ayısına ben ile sen arasındaki uygun mesafeyi kabul ettirerek, onun yardımıyla çabukça hislerine hakim olmasını becerirdi. O farkına varmadan anababanın lüzmülü ve güven verici ortori-

tesini tanırdı. Bu taklit etme oyunları ve onları oyuncuğa uygulama sayesinde çocuk, yavaş yavaş kendi ortamının değer ve düzenlerini öğrenir ve kabul eder.

Bununla beraber büyüyen çocuk gittikçe daha büyük bebeklerle ilgilenir. Ana okulunda bu taklit etme oyunu çoğukez tahmin edilenden çok daha ileri gider. Bir gün bir bayan öğretmen telâşla bana geldi: çabuk gelin, ben bir an için bebeğin canlı olduğunu sandım dedi. Hakikaten sınıfta herkesin içinde rol aldığı garip bir tiyatro havası esiyordu. Anne ağlıyordu, baba müteessirdi, doktor otoriter bir tavirle bakıyordu, hasta bakıcı telaşlı idi. Sahneyi düzenlemekten başka bir rolü olmayan öğretmen ise, sual soran, her birinin tavsiyelerini dinleyen ve işlerin gerçekleşebilmesi için gerekli malzemeyi dağıtan, hayatından memnun olmayan evin hanımından başka birşey değildi. Hastaya sıcak bir ihlamur vermek, ilâcını içirtmek, sıcak bir banyo hazırlamak, kurulamak, iğne yapmak, sıcak su torbası ile yatağına yatırmak ve ona çabuk uyuyabilmesi için bir ninni söylemek de yapılacak şeyler arasındaydı. Bu yalancı bebek bütün çocukların hayâllerinde muhakkak ki terk edilmiş gerçek canlı bir bebekten çok daha kuvvetle yaşar.

Sınıfın bebeği geniş çapta bir faaliyetin merkezi olur. Herşey bu şahsiyet etrafında yaratılabilir: Yatak, oda, ev, bahçe, sokak... tıpkı sonuncunun daima kendinden bir öncekinden daha büyük bir yer tuttuğu, birbiri içinden çıkan boy boy kutular gibi. Gittikçe küçük yardımcı oyuncaklara daha fazla ihtiyaç görülür: (bebek elbiseleri, möbelleri, yemek takımları, oyuncak telefonlar, çamaşır ve bulaşık yıkama küvetleri, ütü ve ütü tahtası v.b. ve ayrıca bazan tabak içindeki pastayı, bazan garajdaki otomobili, hatta bazan tuvalet masası üzerindeki dudak rujunu temsil etmek üzere kendi

karakterini tamamile kaybeden küçük küpler veya büyük boncuklar gibi bütün cansız cisimler.

Bütün bu sosyal-evsel dünya peri çocuğunun sihirli dayneği altında düzenlenir ve meydana gelir, o da hem oyunun idarecisi hem yerleştirici dekoratör, mimar, ailenin babası veya annesi olur.

Fakat küçük kızın kendisini çok güzel ve büyük bir taş bebeğin annesi hissetmesi her zaman kolay bir şey olmaz. Fazlasiyle mükemmel bebeklerin büyüklüğü ve mübalağalı şıklık ve inceliği birçok çocukları çekingenliğe sevk eder ve hatta ilgilerini tamamile kaybetmelerine sebep olur.

Çoğukez çocuk oyun ve oyuncakların aracılığı ile kendisinin oğlan veya kız olduğunu anlar. Kendisine bu sorulduğu zaman meselâ ben Ayyeyim veya Aliyim veya bebeğim diye cevap verir, fakat çok seyrekleşen ben bir oğlanım veya kızım der. Üç yaşındaki bir kız (Chiislé) tuvalet masasının yanısı önünde yalancı ruj tüpleriyle makyaj yaparak oynar ve bundan büyük bir zevk duyardı. Üç yaşındaki bir oğlan (Olivier) de bu oyundan hoşlanırdı, tuvalet masasının önüne oturur, saçlarını kolonya ile ıslatır, tarar ve o da kız arkadaşı gibi dudaklarını yalandan boyamak üzere ruj tüplerini eline alınca sınıfta büyük bir gürültüdür kopar, çocuklar «olmaz olmaz» sen anne değilsin, makyajı anneler yapar,» diye başırırlardı. Fakat hepsi Olivier'in bir baba olabileceğinde tamamile hemfikir diler. Herkes oyunun arabuluculuğu yoluyla kendiliğinden anladığı bu gerçek sayesinde kız mı oğlan mı olduğunu farkına varır.

Bu gibi yaşantıların başkalarıyla karşılaştırılması ve haberleşme ihtiyacı dilin zenginleşmesine, incelmeye yardım eder ve sosyal anlayış genişler.

Oğlanlara gelince şüphesiz onlar erkek olduklarının farkına vardıkları bebekleri seveceklerdir.

Maalesef biz onlara bu hususta herhangi bir yardımda bulunmaktan uzağız. Bizler, büyükler, kendi sosyal anlayışımızı çocuklara kabul ettirmekten hiç bir zaman çekinmeyiniz, bunun için de daha önceden oyuncakların hangilerinin oğlanlara hangilerinin de kızlara ait olduğu hakkında hükmümüzü veririz, çünkü bu cisimler hemen hemen daima bazan erkekler, bazan da kadınlar tarafından kabul edilmiş bir tekniğin benzer bir şeklini temsil ederler. Bu yüzden askerlikle ilgili olanların daha fazla oğlanlara ve tuvaletle ilgili olanların da daha fazla kızlara ait olduğuna karar veririz. (Daha fazla kelimesini bilhassa bir ihtiyatlılık eseri olarak kullandım).

Acaba bu anda eskilerin bir anlayışının etkisi altında kalmış olmuyor muyuz? Bu günün kadını pek güzel kozmonot veya asker... olabilir Bundan başka tekniğin gelişmesi ve yaşayış tarzındaki bazı değişikliklerin ortaya çıkması, birçok erkekleri eve ait birçok hizmetlerde çalışmaya heveslendirmiştir. Evin beyi şahsan yeni bir koktey hazırlamak için mikseri ve biftağı kesmek için de elektrikle işleyen bıçağı severek eline alır. Bu yüzden oğlan çocuklar da mutfak işlerine karşı büyük bir ilgi gösterirler, okulda yemek pişirme derslerinde terazi ile ilgili oyunlara pek bayılırlar, yumurtayı kırarak beyaz bir köpük haline getirmekten büyük bir gurur duyarlar. Bu onlar için fiziksel bir başarı ve aynı zamanda adeta bir sihirbazın elinden çıkan bir marifet gibi birşeydir. Evde çoğukez çamaşır makinasını çeviren babadır, hatta banyoda küçük kardeşi yıkayan da odur. Bizim okulda oğlanlar kendi önlüklerini çamaşır makinesinde kendileri yıkamak isterler; onlar aynı zamanda yıkanan büyük birini de sabunlamak isterler.

Beş yaşını doldurmuş olan Pascal, zeki fakat huzursuz bir çocuktur, hiç bir şeyle on dakikadan

fazla uğraşmazdı, yemek pişirme dersinde ise dikkatli ve uzun zaman yerinde oturan bir çocuk oluyordu. Çamaşır makinesinin pervanesinin dönüşünü seyretmek o kadar hoşuna gitti ve onu o kadar düşündürdü ki sonradan makinenin mekanizması hakkında açıklayıcı krokilerle beraber olağan üstü izahat verdi.

Bunun tersi olarak da duvara bir ayna asmak için çivi çakan ve kuklalarının uzun gelen çubuklarını testere ile kesen kız çocuklar görüyoruz.

Bizim ana okulumuzun amacı, oğlanlara olduğu kadar kız çocuklarına da herhangi bir kompleks ve alay konusu olmadan, kendilerini aynı şekilde mutfak ve marangoz işlerine vermelerini mümkün kılacak geniş imkânlar sağlamaktır. Tanıdığımız liseli bir delikanlının, çalıştığı müessesenin açtığı çocuk eğitimi kurslarına yazılmasına hayret edilmeli midir?

Karakterin bu gelişmesi, çocuklarımızın şimdi, eskiden yalnız oğlan veya yalnız kız çocuklarına ait olan, oyunlardan da hoşlanacak bir zevk inkişaf ettirmelerine gittikçe daha fazla etkili olacaktır.

Oyuncakları olmayan bir çocuğun basit ve mutlu bir çocuk olmadığını bilmek için bir psikolog veya eğitimci olmağa lüzum yoktur. Geçici olarak bebeziksiz kalan bir çocuk hiç beklenmedik malzeme ile kendi kendine, bazan topladığı ağaç yaprakları veya cebinden çıkardığı mendille giydirdiği bir bebek yapmağa kalkmaz mı? Benim çocukluğumda ana babaları zengin olmayan küçük çocuklar mahallenin inişli yokuşlu sokaklarında garip arabalar üzerinde büyük bir gürültü ile kendilerini yokuştan aşağı bırakırlardı. Bütün bu arabaları onlar bir kaç tahta parçasıyla oradan buradan buldukları birkaç tekerlekle kendileri yaparlardı.

Bir çocuğun kafasında kurduğu hayal, vakit vakit temel yaratma duygusuna olan ihtiyaca cevap veren, hemen hemen geleneksel, bir şey yapmak şeklinde belirir.

Bazı anababalar kendi kendilerine, çocuklarına ciciyi bicili, her bakımdan mükemmel oyuncaklar mı, yoksa bilâkis basit, kaba ve çocuğun hayatını destekleyecek cinsten oyuncaklar mı almanın daha doğru olacağını sorarlar. Roland Barthes onlara şu güzel cevabı verir: «... Bu gibi gerçeğe tıpa tıpa uygun ve komplike cisimlere karşı çocuk kendisini yalnız onların sahibi, kullanıcısı olarak görür, fakat hiç bir zaman yaratıcısı olarak değil. Bu «dünyayı» kendisi bulmuş değildir, o yalnız ondan faydalanmaktadır. Başkaları ona içinde hiç bir serüven bulunmayan, hayret ve zevk vermeyen bir durum hazırlamışlardır.»

Buna rağmen bazan çocukların tercih edecekleri şeyleri ve bunun sebeplerini anlamak oldukça güçtür, çünkü onlar tabiatla bizimkilere benzemez. Kahverengi kadefe kumaştan yapılmış ilk ayırının o fakirliğini düşünüyorum da! Ayakkabı düğmelerinden yapılmış gözleriyle öyle yabani bir bakışı vardı ki, bir taraftan da parlak siyah iplikle işlenmiş ağzı ile gülümsüyordu. Ben onu sever, öper,

döver ve hiç bir zaman ondan bıkmazdım. İçini dolduran samanlar zamanla kumaşın yarıklarından dökülmeğe başlayınca, annem bana onun tamamile benzeri bir ikincisini yapmıştı.

Şair Rainer Maria Rilke de bize bir bebekle ilgili anılarını bırakmıştır:

«... O okadar basit ve çelimsizdi ki hayalimizi durmadan çalıştırıyor, ve onu binbir şekle sokuyorduk. Haftalarca bütün saatlarımızı onun yanında geçiriyor ve bu sabit duran mankeni kalbimizin ta içinden gelen duygularla hayali ipek kumaşlarla sarmaktan zevk alıyorduk.

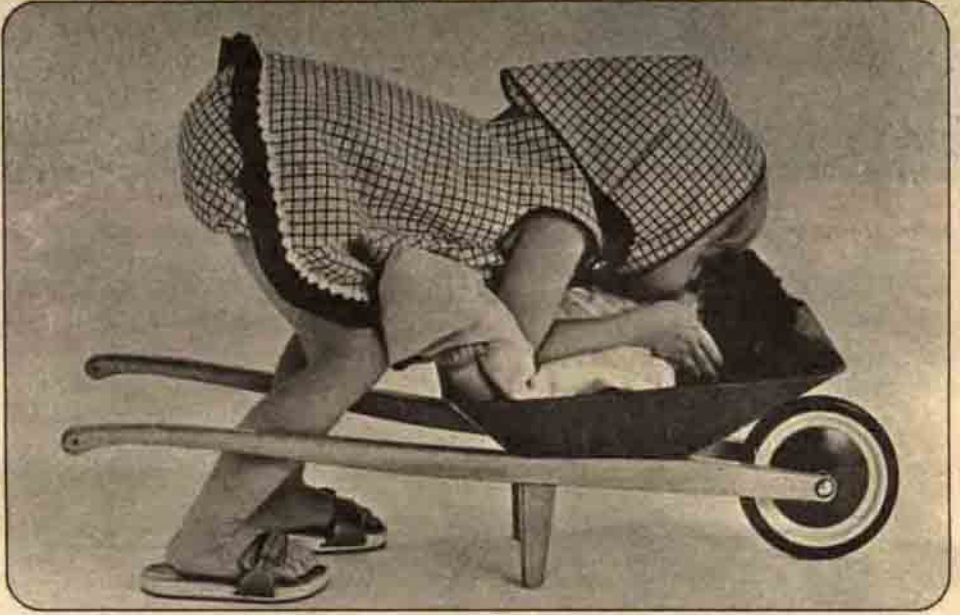
Bugün düşünüyorum da, karşılıklı hayal kurmaktan o kadar yorulduğumuz o uzun sabahların hayatımızın en kıymetli birer parçası olduğunu tekrar anlıyorum. Biz her sabah onun karşısına geçiyor ve ondan bir şeyler bekliyorduk.»

Ne gariptir ki aynı bir oyuncak sıra ile ilk önce çocuğun hoşuna gider, bütün zamanını doldurur, sonra birden onu hayal kırıklığına uğratar, daha sonra hayalini canlandırır veya asındaki fakirlik ve basitlik yüzünden ölümler gider. Acaba neden? Bunu kesin olarak bilemiyoruz. Çocuk kalbinin içinden gelen sebepleri mi vardır? Şartlar ve ortamlarla ilgili alâkaların mı rolü vardır? Yoksa kişikirtici etkenlerin mi bir oyunudur? Bunu bilmiyoruz, fakat bu soru daima sorulacaktır.

Oyuncak çeşit ve sayılarının artması karşısında oyun alanlarının küçülmesini belirtmek gerçekten gariptir. Ben kendi hesabıma eski evlerin o büyük sofa ve koridorlarını üzülerek hatırlarım. Orada çocuklar çanta ve bebekleriyle rahatça koşup dururlardı, büyük boydaki oyuncaklarını bir koltuk, masa veya bir büyüğün ayaklarına çarpmadan sürüklemeleri de kabildi! Halî vakti yerinde olan bir ailenin çocuğu bile, özel odasının, bir parça büyür büyümeyen, meraklı anababaların çocuklarını okul hayatına alıştırmak için gerekli gördükleri sandalye, masa ve çalışma masası v.b. tarafından istilâ edildiğini görür. Böylece oyuncaklar üst üste yığılır, şekil değiştirir ve yavaş yavaş sandık ve dolapların karanlığında ölümler giderler ve oynamak isteyen öğrenci-çocukta da gittikçe çoğalan bir suçluluk duygusu teşekkül etmeğe başlar.

Buna bir de iyi niyetli ana babaların devamı olarak söyledikleri «gürültü yapma, yaramazlık etme, kafanı patlatıyorsun, komşular ne diyecekler?» gibi sözleri de ilâve ediniz. Böylece bir çok evlerde olduğu gibi yavaş yavaş çocuk yaşama zevkini, sevincini kaybeder.

Herkese gelip geçtiği kalabalık yaya kaldırımları, hemen hemen artık bulunmayan avlu ve bahçeler, çocukların oyun oynamak için evlerinde bulamadıkları yerleri telâfi edemezler. Küçük kızken belediye bahçesinde kimseye çarpmadan nasıl çember çevirdiğini hatırlıyorum da! Tabii o zamanlar artık geçti, çocukların rahat rahat paten kayacakları, bisiklete binecekleri, top oynayacakları geniş sahalar tarihe karıştı. Stadyumlar küçük çocuklar için değildir. Çimenter de üzerlerinde oynar-

mak için değil, yalnız seyretmek içindir. At talm-leri ve kızak yarışları, çocukların oldukları yerden zevkle seyrettikleri şeylerdi ve böylece onların ser-serilğe kaçan hayallerini sınırlamaktan ziyade serbestçe hareket ve açılma ihtiyaçlarına cevap verilerdi. Köylerde yaşayan çocuklar oynayacak yer darlığından şehirlerdeki çocuklarımız kadar şikâyetçi değildiler. Bahçe oyunları, toprak ve suyun bir yerden bir yere taşınması, el arabası, kürek ve kova ile yapılan bütün oyunlar orada tam yerlerini bulur. Okullarımızın çoğu ve bizler ne gariptir ki, bu gibi oyunlara pek aldırış etmeyiz. Bu bakımdan çocukların herhangi bir komplekse kapılmadan doğru dürüst oynayabilecekleri biricik yer bizim için tatil kamplarıdır.

İster içerde, ister dışarda olsun, hatta dünyanın en güzel oyuncakları bile, çocuğun serbestçe oynayacağı bir yer olmadıkça, hiç bir işe yaramazlar.

Biz birkaç satır içinde ana babalar ve çocuk sevenler için uygun bir reçete tavsiye etmek niyetinde değiliz, bizim istediğimiz onlara tam manasile işe yarayacak bir oyuncak satın alma veya yapmanın güç bir şey olduğunu hatırlatmak ve bu konuda onları düşündürmektir. Bununla ilgili üzüntümüz, piyasaya çok fazla oyuncak çeşitinin çık-

rılması ve bunların birbiriyle kolayca değiştirilecek şekilde olmaması yüzünden gittikçe daha da fazla artmasıdır. Küçük bir erkek çocuk öğretmenine şöyle demişti :

«Evet, ben bu kamyonu kırdım, fakat bunun hiç bir önemi yoktur, mağazalarda ona benzeyen o kadar çok oyuncak var ki, başka birini alırsınız, olur biter.»

Roland Barthes yeni birçok malzemenin ortaya çıkması yüzünden kıymetini kaybeden oyuncaktan şöyle bahseder :

«Oyuncağın bayağılaşması bugün, yalnız şekil ve fonksiyon bakımından değil, aynı zamanda kendi yapıldığı madde bakımından da hissedilmektedir. Bugünün oyuncakları nankör bir malzemeden, cansız, kimyasal maddelerden yapılmışlardır, tabiat tarafından değil. Çoğu karışık hamurlardan dökülmüştür, gerek madde ve gerek renk bakımından kimyasaldır. Yapıldıkları malzemeler onların kullanılabilirlik söyler olduklarını hatırlatırlar, fakat hiç bir zaman çocukta onlardan zevk alma hissinin yaratmazlar. Bu yüzden çok çabuk ölürlere ve bir kere öldüler mi, çocuk için artık, onların bir daha yeniden dirilmelerine de imkân yoktur.»